

FRI-ONLINE-1-LL-07

DESTINY AND DREAM IN TWO TEXTS OF BULGARIAN LITERATURE OF THE 70S

(OBSERVATIONS ON THE NOVEL SHORT SUN BY STANISLAV STRATIEV AND MY NEANDERTHAL BY YANKO STANOEV)²⁶

Zvezdelina Bratanova, 1st class teacher, PhD

„Vazrazhdane” Secondary School – Ruse

E-mail: zvbratanova@abv.bg

Marina Bratanova, M.H.

Doctoral student at „Episkop Konstantin Preslavsky” University of Shumen

E-mail: marina_bratanova@abv.bg

Abstract: *The paper examines the ways of living of the young men. The main problem is the collision between how life happens and how have to happens. The article focus on the dream of the young man and how to realize it in a socialist society.*

Keywords: *dream, destiny, slavonic literature, jeans prose, Stanislav Stratiev, „Short sun”, Yanko Stanoev, „My Neanderthal”*

ВЪВЕДЕНИЕ

Есента на 1944 година се свързва с промяна не само в общественото и политическото устройство на България, но и с промяна в модела за създаване на изкуство. Ако до този момент свободният артистичен дух е определящ за дейността на художници, композитори и писатели, то с установяването на социалистическия строй творческият процес се оказва изцяло зависим от предписанията на политическата идеология. Разбирането за свободата на творчеството се променя радикално – тя се приема и е възможна само в онова тълкуване, което ѝ придава тоталитарната естетика. На практика това е свободата да интерпретираш «високото» идеологическо клише, без право да променяш същността му и неговия смисъл. Иронично свидетелство за това са думите на Е. Можейко, който в коментара си за промените, настъпили в СССР след смъртта на Сталин, пише: „Съветските читатели са се уморили от непрестанното четене на романи, в които от самото начало е ясно кой ще бъде демаскиран като злодей, и кой – въздигнат на пиедестала на ударничеството.“ (Можейко 2009: 257). Политическите изменения, свързани с разобличаването на култа към личността на Сталин на XX конгрес на КПСС, рефлектират и върху разширяването на границите на свободата в съветското изкуство. Възниква периодът на т.н. «размразяване» /»оттепель»/, сред чиито ранни прояви е например отпечатването на «Един ден на Иван Денисович» на Солженицин. Доколкото българският политически живот от онова време епигонски следва високия си съветски образец, аналозиите между XX конгрес на КПСС и Априлския пленум на БКП от 1956 г. трудно могат да изненадат някого. В резултат на това и българското изкуство също получава обещанието за истинска свобода. Без да се отказва от отношението си към съветското изкуство като класически пример, българската литература се отваря както към част от своето идеологически дискредитирано след 1944 г. минало, така и към съвременната западна литература, респективно към онази нейна част, означавана с твърде

²⁶ Докладът е представен на конференция на Русенския университет на 13 ноември 2020 г. в секция Езикознание, литературознание и изкуствознание с оригинално заглавие на български език: „СЪДБА И МЕЧТА В ДВА ТЕКСТА ОТ БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА ОТ 70-ТЕ НА XX ВЕК (НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ПОВЕСТТА „КРАТКО СЛЪНЦЕ“ ОТ СТАНИСЛАВ СТРАТИЕВ И „НЕАНДЕРТАЛЕЦО МОЙ“ ОТ ЯНКО СТАНОЕВ)

разтегливото определение «прогресивна». Това отваряне подпомага опитите на писателите за откъсване от еднообразието и схематизма в творчеството и подсказва възможни пътища за неговото осъществяване. 60-те 70-те години на XX век очертават посоката на сближение на националния ни литературен процес с актуалните тенденции в динамиката на световната литература. Въпросното сближение е удобно поместено в идеологическия разказ за чуждия на догматиката, за непрекъснато развиващия се метод на социалистическото изкуство. По този начин то не противоречи на естетическата доктрина на социализма и властта го допуска, разбира се с презумцията за съхранен контрол над него.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Темите за мечтата, съдбата и избора са едни от водещите във философията на човешкия живот, към които литературата никога не е била безразлична, особено когато разказва сюжети с млади хора. Интересна е тяхната интерпретация в два текста от българската белетристика, които могат да се възприемат като своеобразен пример за близостта между българската и световната проза през 70-те години на миналия век. Повестта „Кратко слънце“ на Станислав Стратиев и романът „Неандерталецо мой“ на Янко Станоев представят различните възможности за житейски избор на младия човек по пътя към реализиране на мечтите. Авторите коментират срещата на младежа с действителността и реализирането му в общество, което толерира идеализма, но само на думи.

Главните герои в „Кратко слънце“ и „Неандерталецо мой“ са студенти, които изживяват любовни страдания. Александър, който е главният герой от повестта на Ст. Стратиев и е наричан от повествователя Сашко, е влюбен в Таня, с която от години има връзка. Но времето минава, а Сашко живее в бедно жилище, в което през стените се чуват жалните разговори на баба му с Господ. След един от поредните дни, в които съседката отправя молба към героя да си поръча ключ от стария ѝ баща, който е свързан с живота само чрез спомена за работата си, Таня възроптава срещу бедността и ограниченията: „Обичай ме, казваш ти, другото не е важно. Но нали след десет такива години, по тавани и хазай, обичта отдавна ще е изчезнала.“ (Стратиев 2009: 217) Любовта на Сашко и Таня, която е искрена и чиста, е подложена на изпитание от външни фактори. Животът е устроен така, че за силата на чувствата са необходими доказателства. Жената доказва любовта си чрез постоянство, а мъжът е този, който трябва да осигури благополучието, спокойствието и защитата на дома. Това е така и в социалистическото общество, в което жените работят наравно с мъжете във фабриките, в заводите и селското стопанство.

За да докаже на любимата си, че любовта им е важна за него и е готов на всичко, за да я съхрани, Сашко намира начин да се освободи от задължителната студентска бригада, за да търси вода със сонда във вилна зона. Намеренията на героя не са грандиозни – Сашко е достатъчно съобразителен, за да знае, спечелените пари няма да му дадат възможност да купи жилище. Той просто иска да заведе любимата на море. Пред лекаря, който му издава необходимия документ, героят оправдава своята измама със следното: „...баща ми [...] е пропуснал да понатрупа малко пари. Докато другите са събирали като пчелички левчетата и са пълнели гипсовите си и други касички, той е работел и хранил семейството си, правил стая, после кухня, след пет години още една стаичка, после барака“ (Стратиев 2009: 218). Ст. Стратиев насочва вниманието на читателя към идеята, че упоритият и честен труд не се отблагодарява с материално спокойствие. Оттук нататък текстът се занимава именно с въпросите за бита и духа. Когато успява чрез измама да се освободи от бригада и да замине да работи, Сашко попада в ситуация, в която трябва да вземе решение, свързано с честността и материалната сигурност. В имота, в който копаят кладенец той и колегите му, Сашко открива труп. Главният герой на повестта настоява за разследване и да се установи кой е умрелият. Собственикът се възпротивява: „Ще вземат да дойдат тука от милицията, ще ровят, ще копаят... Беля работа. Тъкмо подредихме малко двора и покрива изкарахме... ще преобърнат всичко. Защо ни е беля на главата?“ (Стратиев 2009: 255) На стремежа му да си подсигури удобство и да не рискува подредения си имот, Сашко противопоставя

общочовешкия морал: „Живял е на света, бил е, имало го е и изведнъж изчезва, стопява се във въздуха. [...] Може още да го чакат някъде, майка, деца, приятели е имал – може ли така?... Нали трябва да остане следа от човека. Спомен.“ (с. 259) Следва спор между работниците и Крумов, от една страна, и Сашко, от друга. Вечерта, когато собственикът остава сам, той разсъждава „Какви са тези хора? Защо се раждат? Кому са потребни... Идеалист! [...] Животът е друг, няма нужда от тях, от техните съмнения, от фантазмагориите им, реално трябва да живее, делови хора трябва на този живот, строители, а този няма да построи нищо, цял живот, една къща няма да направи, само ще пречи на другите с приказките, няма да ги оставя да живеят...“ (Стратиев 2009: 268 – 269) На следващата сутрин това, което е останало от мъртвия, е изчезнало, а докато Сашко е в кладенеца, въжето на макаратата се къса и кофата, с която изваждат пръстта, пада върху главата му. Смъртта на героя в земята се противопоставя на заглавието „Кратко слънце“. За създадената художествена опозиция се актуализира мнението на Младен Енчев, който отбелязва: „Символното противопоставяне небе – земя е особено активно в ранната проза на Стратиев. То несъмнено е вариант на универсалната пространствена опозиция горе – долу, но в белетристиката на автора, наред с древните си, предевангелски значения, небето последователно настоява за актуализиране и на своята християнска семантична памет, подчертаваща значенията му на „трон на Бога.“ (Енчев 2018: 158)

Сашко изживява живота си, за да го завърши като мъченик, посветил се на идеята, че моралът идва от небето, от Божия трон, и именно на Него всички трябва да се подчиняваме. Но сблъсъкът между небето и земята, между духовното и битовото, изразен чрез спора между Крумов и Сашко, показва, че идеалисти не са необходими, защото в едно общество, което цени материалното и лъжата е начин за издигане, те винаги ще бъдат пречка, защото ще припомнят, че чистата съвест и човешката добронамереност са по-важни от личните интереси. Това мнение споделя и Илияна Димитрова по отношение на героите на Станислав Стратиев, за които тя пише: „Те са различните, отхвърлените, неразбраните. Дори нещо повече, те са възприемани като застрашаващи обществения ред и морал.“ (Димитрова 2015: 25) Необходимо е да се уточни, че героите на Ст. Стратиев са заплаха за тези, които подменят ценностите. Срещу фалшивия морал се опълчва Сашко, защото паметта за човека е по-важна от добре подредения двор и запазената работа. Заобиколен от хора, готови да направят компромис със съвестта си в името на материалното благополучие, на главния герой не му остава друго, освен да се разбунтува и така да застраши спокойствието на колегите си и Крумов. Но редът в повестта е съхранен щом настъпва „крах на романтичните надежди“ (Игов 2009: 11) за почивка край морето. Когато времето, което претендира, че всички са равнопоставени, че правилата важат за всекиго, че справедливостта не е мираж, а реалност, повестта „Кратко слънце“ доказва, че „Истината е отпечатана на страдащите тела...“ (Стефанов 2003: 344), защото вроденият стремеж към правда не може да бъде манипулиран. Трагичната съдба на главния герой е скъпо платеният коректив на обществените тенденции. За да има силно внушение, текстът не може да завърши по начин, който да примирява Небето и Земята.

Въпреки трагичния финал на Александър, героят има пълноценен живот, защото е обичал и е бил обичан от своята избраница. Не такава е съдбата на Симеон, наричан Мони, в романа „Неандерталецо мой“ на Янко Станоев. Заглавието на текста насочва към определен етап от развитието на човечеството. Неандерталецът е подвид *homo sapiens*, който всъщност значително се различава от съвременния човек. Този художествен детайл насочва вниманието на читателя към факта, че главният герой е по-различен от останалите хора, които среща. Внушава се, че темата на романа ще бъде конфликтът между *Homo sapiens* (представител на цивилизацията) и *Homo sapiens neanderthalensis* (главният герой Симеон). Притежателното местоимение „мой“ създава усещането за нежност към неандерталеца и насочва към мисълта, че може би има останали и други от този вид.

С какво се характеризира неандерталецът в романа на Янко Станоев? Той е млад човек, студент, който живее за мига и мечтае да спечели сърцето на любимото момиче. Но то е далечно и чуждо. Мариана е от вида *Homo sapiens*, този, който е населил земята и който по-добре умее да оцелява. Това става ясно от първата среща на читателя с нея, когато тя влиза за първи (а и последен) път в квартирата на Симеон, погледът ѝ съсредоточено обхожда стаята, за да констатира „Виждам само едно нещастно легло и нищо друго.“ (Станоев 1976: 18) Младежът мечтае да бъде с нея, а тя, която прекарва няколко часа с него, мечтае за нещо повече от влюбения поглед на студента. Мариана има вродения инстинкт за оцеляване на *Homo sapiens* и затова не се връща повече в квартирата на Мони. Може би тя вижда в него това, което той вижда в Археологическия музей: „Още от вратата се озовах лице в лице с озверял дивак, космат неандерталец в цял ръст, който току-що излизаше от истинска каменна пещера, стиснал дебела сопа в ръка, и побягнах; стори ми се, че за мен е ударил съдният час и си плюх на петите...“ (Станоев 1976: 12) Както героят се стряска от музейния експонат, така Мариана се стряска от него и от неговото спокойствие, от липсата на цел за утрешния ден. Симеон не е лишен от мечти, но те не са свързани с материалното, а с духовното. Той притежава романтична душа, която вярва, че любовта е достатъчна в отношенията между хората. Този наивен светоглед отблъсква Мариана, защото не е начинът на мислене, който помага на *Homo Sapiens* да завладее цялото земно кълбо.

Установената в музея връзка между Симеон и неандерталеца се развива и в съня на главния герой. Съновидението започва с това, че младежът е преследван от „озверелия дивак“. Логиката на съня редува събития от романовата действителност и такива, които са плод на умореното и изтерзано съзнание на младия човек, за да приключи със сцена, в която казва на някой неизвестен „Имам чест, княже!“ (Станоев 1976: 76) На кого го казва, не е от значение; важното е, че неандерталецът, който освен различния тип хора, символизира и първичното начало, явно все пак го е догонил, за да му напомни за важното в живота – в случая това е *честта*. „Неандерталецът“ упорито се опитва да се впише в света на *Homo sapiens*, но не притежава необходимите умения. Мони все още не е развил чувство на самосъхранение и подхожда с доверчивост към света. Той парадира с чувствата си, с мислите и убежденията си и ги носи като броня, която всъщност не може да го опази, а се изкривява под натиска на света, който го атакува отново и отново.

Събитията в романа се развиват по такъв начин, че от София Мони попада край морето, където решава да защити честта на майка и дъщеря, които всяка вечер са пребивани от мъжа в семейството. Но решението да се предприеме действие и то реално да се осъществи, са две различни неща. Мони не преценява добре своя противник и макар че е млад и силен, главният герой се озовава в болница. Не толкова боят, който му е нанесен, оказва влияние върху разбиранията му за света, а по-скоро молбата на жената, която редовно е малтретирана: „Той не е лош човек, момче, като пийне малко, ще повика, такъв му е характерът, ама без него не е добре за нас. Спаси го, дъте, помогни ни и бог ще те поживи!“ (Станоев 1976: 213) Тази среща сякаш действа отрезвително на героя, който след нея съсредоточава вниманието си само върху жената, с която би имал добра за него връзка. Досегашният му живот, подчинен на природното, на естественото, му носи само разочарования, несгоди, несигурност и безпътица. В лицето на жената, която той се опитва неуспешно да спаси от съпруга ѝ, Симеон вижда правилния подход към живота – по-добре познатото зло, отколкото несигурното добро. Героят разбира, че само с надежда за по-добър утрешен ден не може да се живее, само с любовно чувство не може да се създаде дом, а е необходимо нещо повече – жертва, в името на спокойното съществуване.

Последната среща на читателя с неандерталеца е в епилога на романа. Става ясно, че Мони вече е учител по история и е намерил жената, която да му донесе домашния уют, който неосъзнато търси през целия роман. Неговата бездомност характеризира целия му досегашен живот. В началото на текста живее в квартира, за която казва „Само аз живея в това голо

пространство и едничкият ми приятел е вятърът, който ден и нощ тича по покрива. Тъй я караме тука с гълъбите.“ (Станоев 1976: 19) Симеон Янев пише, че „Държавата в своята грижовност е посегнала на правото му на избор на местожителство...“ (Янев 2018: 100). Началото на романовото действие, когато Мони е характеризирани като неандерталец, потвърждава това твърдение. Но израствайки, той намира не само местожителство, но и дом. Героят успява да надхитри системата, като надхитрява другия. Загубил първоначалната си романтична чистота и доверчивост, Симеон сякаш бърза да отиде в другата крайност и да пожертва честта, с която така се гордее в съня си, за да може да постигне баланс между чувството и разума.

Книгата завършва с неговото първо слово към първите му ученици в началото на учебната година. Сред толкова обозначаващи новото начало елементи, има нещо старо, което осъществява връзката с миналото – косматият дивак, който се намира в най-горния ъгъл на учебната карта. За него героят казва: „Все още е без умствени способности, но вече с надеждата да напредне и да се превърне в Човек!“ (Станоев 1976: 219) Това снизходително отношение към неандерталеца насочва към отношението на Симеон към неговото минало, водено от романтичния дух. Младежът сам иронизира себе си, защото вече е станал човек, превърнал се е в Homo sapiens, но до съвсем скоро е бил твърде далеч от всяка улегналост. Надсмиването му над себе си показва зрялост. Като започва урока си именно с историята на неандерталеца, той сякаш разказва своята собствена история. Израстването на героя обаче е завършено, той е вече в друг етап от развоя на човечеството и затова може да си позволи да се надсмее над себе си.

ИЗВОДИ

Коментиранията произведения разкриват света на младия човек, който търси своя път в живота. Мечтата е определяща за младостта на човека, но как тя бележи съдбата му в едно общество, раздирано от противоречия между дело и слово? Това е големият въпрос, на който двете произведения търсят отговор. И ако Станислав Стратиев отказва възможността на Александър за промяна в отношението към света, за да внуши, че все пак има нужда и от идеалисти, които да умрат за една идея, то Янко Станоев показва на читателя, че крайните състояния на духа рушат, а човекът е създаден, за да твори.

Настоящият доклад е разработен по научно-изследователски проект "Изследване на възможности за прилагане на интегративни връзки в хуманитаристиката и изкуствата“, дог. № 20-ФПНО-01, финансиран по фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет „Ангел Кънчев“.

SOURCES

Stratiev, St. (2009). Short sun. In: Stanislav Stratiev Selected works. Vol. 1. Sofia: Publishing house Trud, 205 – 277 (**Оригинално заглавие:** Стратиев, Ст., „Кратко слънце“. В: Станислав Стратиев. Избрано. Т. I. София: Книгоиздателска къща „Труд“, 205-277.)

Stanoev, Y. (1976). My neanderthal. Sofia: Bulgarski pisatel (**Оригинално заглавие:** Станоев, Я., „Неандерталецо мой“. София: София: Българския писател)

Янко Станоев: Янко Станоев. „Неандерталецо мой“

REFERENCES

Dimitrova, I. (2015). Literary landscapes. Works of Stanislav Stratiev. Veliko Tarnovo: University publishing house St. St. Cyril and Methodius (**Оригинално заглавие:** Димитрова, И., 2015. Литературни пейзажи. Творчеството на Станислав Стратиев. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“.)

Enchev, M. (2018). Lego. Bulgarian literature for children after World War II. Shumen: University publishing house Bishop Constantine Preslavski (**Оригинално заглавие:** Енчев, М.,

2018. Лего. Българска литература за деца след Втората световна война. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“.)

Igov, S. (2009). In the complex and ambiguous world. Works of Stanislav Stratiev. In: Stanislav Stratiev Selected works. Vol. 1. Sofia: Publishing house Trud, 5 – 24 (**Оригинално заглавие:** Игов, С., 2009. В сложния и двусмислен свят. Творчеството на Станислав Стратиев. В: Станислав Стратиев. Избрано. Т. I. София: Книгоиздателска къща “Труд”, 5 – 24.)

Kostadinova, A. (2017). The dream of the infanta. Directions of anti-normativism in children's poetry of People's Republic of Bulgaria. Veliko Tarnovo: Publishing house Faber (**Оригинално заглавие:** Костадинова, А. 2017. Сънят на инфантата. Посоки на антинормативността в поезията за деца на НРБ. Велико Търново: Издателска къща Фабер.)

Mozejko, E. (2009). Socialist realism. Theory. Development. Decline. Sofia: University publishing house St. Climent Ohridski (**Оригинално заглавие:** Можейко, Е. 2009. Социалистическият реализъм. Теория. Развитие. Упадък. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.)

Stefanov, V. (2003). Bulgarian literature XX century. Twelve plots. Sofia: Publishing house Anubis (**Оригинално заглавие:** Стефанов. В., 2003. Българската литература XX век. Дванадесет сюжета. София: Издателска къща „Анубис“.)

Yanev, S. (2018). Prose for the prose. Sofia: Publishing house Zahari Stoyanov (**Оригинално заглавие:** Янев, С., 2018. Проза за прозата. София: Издателство „Захарий Стоянов“.)